

Dışlayıcı Mimari

Utku Özmakas, Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü,
ORCID: 0000-0001-9671-4523, e-posta: utku.ozmakas@usak.edu.tr

Kansu Yıldırım, Araştırmacı-Yazar, ORCID: 0000-0002-5496-1558,
e-posta: kansuyildirim@gmail.com

Özet

Kent, modernleşme süreciyle birlikte toplumsal yaşamın asli zemini haline gelmiştir. Bu nedenle kentin ve kamusal alanın yöneticiler eliyle nasıl tasarlandığını incelemek toplumsal yaşamın şekillenmesine dair önemli ipuçları sunar. Örneğin, eşit katılımı temele alan kentsel tasarımlar, daha demokratik bir yaşamın payandaları arasında yer alır. Tam aksine eşitsizliği temele alanlarsa demokratik katılım duygusunu zedeler. Bu nedenle kamusal alanın tasarımıyla yurttaşlık duygusunun güçlendirilmesi ya da zayıflaması arasında güçlü bir ilişki olduğu söylenebilir. Neoliberalizmle birlikte kamusal alanın tasarlanmasında önemli değişiklikler görülmeye başlanmıştır. Zaten mevcut olan eşitsizlik, söz konusu değişimlerle birlikte iyiden iyiyeye derinleşmiştir; çünkü neoliberalizm, yanlış ve basit bir şekilde demokratik katılımı ekonomik güçle özdeşleştirir.

Bu bağlamda toplumsal eşitsizliğin son dönemlerde en göze çarpan örneklerinden birini 'dışlayıcı mimari' veyahut 'hasmane mimari' olarak nitelenen kamusal düzenleme pratikleri oluşturmaktadır. Dünyanın dört bir yanında sayısı giderek artan bu pratikler, temel olarak kentsel uzamı potansiyel bir 'suç mahalli' olarak gören, böylelikle kamusal alanı 'önleyici müdahaleler'le düzenlemeye çalışan bir güvenlik yaklaşımını dışa vurmaktadır. Ne var ki, bu süreçte kimin 'suçlu' veyahut neyin 'suç' olduğu muğlaklaşmaktadır. Dolayısıyla bu pratiklerin asıl amacının ne olduğu üzerinde düşünmeye değer bir soru konusudur. Bu çalışmada öncelikle söz konusu ayrımcı ve dışlayıcı pratiklerin örnekleri ele alınacak; böylelikle uygulamanın genel yapısı gözler önüne serilecektir. Ardından bu pratiklerin dayandığı güvenlik paradigması çözümlenerek aslında kentsel alanın düzenlenmesinde ölçütün güvenlik değil, sermaye birikimi olduğu gösterilmeye çalışılacaktır. Sonuçta da dışlayıcı mimari uygulamalarının aslında öncelikle mukimleri aktif tüketicilere dönüştürmeye çalışan neoliberal ideolojinin bir ürünü olduğu iddia edilecektir. Bu sürecin ikinci sonucuysa tüketici olamayan mukimlerin 'kentsel hayaletler'e dönüşmesidir.

Anahtar Sözcükler: Dışlayıcı Mimari, Hasmane Mimari, Kamusal Alan, Güvenlikleştirme, Kentsel Hayalet.

Exclusionary Architecture

Abstract

The city has become the primary ground of social life with the modernization process. Therefore, examining how the city and public space are planned by rulers provides important clues to the organizing of social life. For example, urban designs based on equal participation are among the pillars of a more democratic life; on the contrary, the designs based on inequality undermine the feeling of democratic participation. Therefore, it can be said that there is a strong relationship between the planning of the public sphere and the strengthening or weakening of the sense of citizenship. Along with the neoliberalism, important changes started to appear in the planning of the public space. The inequality which has already come to existence is now deepened with these changes. Because neoliberalism incorrectly and simply identifies democratic participation with economic power.

In this context, one of the most prominent examples of social inequality is public regulation practices, which are described as 'exclusionary architecture' or 'hostile architecture'. These are increasing all over the world. According to these, urban space is basically a 'crime scene' and thus, it should be regulated by 'pre-emptive regulations.' This approach is based on 'security'; but in this process, it becomes unclear who the 'criminal' is or what the 'crime' is. Therefore, it is a worth thinking about what the main purpose of these practices is. In this article, firstly, examples of these exclusionary and hostile practices will be handled; thus, the general structure of these practices will be revealed. Then, by analyzing the security paradigm that these practices are lean on, it will be tried to be shown that the real criterion is not security, but accumulation of capital in the process of organizing the urban area. As a result, first of all, it will be claimed that exclusionary architectural practices are actually a product of the neoliberal ideology that tries to transform 'residents' into 'active consumers.' There is also a second consequence of this process: The people who can't be consumers are becoming 'urban ghosts.'

Keywords: Exclusionary Architecture, Hostile Architecture, Public Space, Securitization, Urban Ghost.

Giriş

Uzunca bir süredir dünyanın dört bir yanında kent mekânının organizasyonu bağlamında hayata geçirilen bazı pratikler epey büyük ihtilaflara yol açıyor. Özellikle güvenlik odaklı müdahaleler, yalnızca kamusal alan üzerindeki denetimi arttırmakla kalmıyor; aynı zamanda müşterek mekânlara ilişkin her türden eylem repertuarını da daraltıyor. Bunun kente ilişkin deneyim ve anlam

dünyasında uzun erimli olarak önemli değişikliklere yol açacağına hiç şüphe yok. İhtilafa neden olan uygulamaların önde gelen gerekçeleri arasında elbette güvenlik yer alıyor. ‘Özgürlük veyahut güvenlik’ şeklinde kurulmuş sahte ikilik, yalnızca teorik tartışmalarda değil, kentsel mekânın şekillendirilmesinde de önemli bir rol oynuyor.

Bu bağlamda son dönemlerde giderek yaygınlaşan bir pratik ihtilafli müdahale biçimlerinin başında geliyor: ‘Dışlayıcı mimari’ [*exclusionary architecture*], ‘hasmane mimari’ [*hostile architecture*], ‘korumaya yönelik kentsel mimari’ [*defensive urban architecture*], ‘Çevresel Tasarımla Suçun Önlenmesi’ [*Crime Prevention Through Environmental Design* (CPTED)] ve ‘disiplinci mimari’ [*disciplinary architecture*] gibi kavramsallaştırmalarla anılan bu pratik, temelde kentsel ve dolayısıyla kamusal alanı¹ mimari ve tasarım yoluyla denetlemek; yalnızca bu alana erişimi kısıtlamak değil, aynı zamanda alanın kullanım biçimlerini de şekillendirmek ve alandaki tutumları yönlendirmek gibi amaçlar taşıyor.

Söz konusu pratik, kent içinde farklı suretlerle temayüz ediyor. Bilhassa evsizlerin [*homeless*] üzerine yatıp uzanmasını (ve dolayısıyla uyumasını) engelleyen banklar, barınmayı olanaksızlaştırmak üzere köprü altlarına ya da buna uygun alanlara konan dikenli teller veyahut sivri uçlu çıkıntılar, özellikle geceleri çalıştırılan sulama sistemleri, üzerinde uzun süre oturmaya müsaade etmeyen kaldırımlar, uyumaya veya oturmaya uygun alanların çitlenmesi veya çivilenmesi bunların en bilindik örnekleri arasında.² Daha az bilinen uygulamalarsa kentsel alana bir öğenin eklenmesi veyahut yerleştirilmesi değil de, çıkarılması yoluyla gerçekleştiriliyor: Örneğin, daha önceden kamusal kullanıma sunulmuş bankların, çeşmelerin ve tuvaletlerin geçici bir düzenleme adı altında kalıcı olarak kaldırılması gibi. Sonuçta tüm bu müdahaleler, çoğunlukla ‘kent estetiği’ bahane edilerek hayata geçiriliyor.

Eğimli ama bölmelere ayrılmamış bir bank, ilk bakışta kolçaklarla oturma alanları birbirinden ayrılmış bir banktan epey farklı, hatta belki de daha estetik görünüyor olabilir. Gelgelelim, her durumda bu tasarımların amacı değişmiyor: Evsizlerin üzerinde uyumasını veyahut barınmasını engellemek; yani kamusal alanın erişilebilirliğini belli kişiler için azaltmak veyahut bu alanı tümünden ‘kapatmak’. Bu nedenle evsizlerin kamusal alanlarda uzun süreli ikametini engellemek amacıyla kullanılan sivri uçlu çıkıntıların veyahut dikenli tellerin olduğu tasarımlar bu pratiğin en hızlı yaygınlaşan örneği olarak dikkati çekiyor. Zaten literatürde bunlara ‘evsiz karşıtı çıkıntılar’ [*anti-homeless spikes*] denmesi, söz konusu pratiklerin gerçek amacını gözler önüne seriyor.

Bu pratikler yalnızca başını felsefeciler, siyaset bilimciler ve mimarların çektiği akademisyenler arasında tartışma konusu değil; reel politiğin sahasında da pek çok ihtilafa yol açmış durumda. Bunların en bilineni 2014 yılının Haziran ayında Londra'da patlak verdi. Güney Londra'da bir özel mülkün girişine evsizlerin yatmaması için yerleştirilen çıkıntılarının fotoğrafı 'EthicalPioneer' adlı bir twitter kullanıcısı tarafından paylaşıldıktan sonra sosyal medyada çok büyük bir tepki topladı. Kısa sürede ciddi sayılara ulaşan bir karşı imza kampanyası örgütlendi. Dönemin Londra Belediye Başkanı Boris Johnson, tepkiler üzerine açıklama yapmak zorunda kaldı ve çıkıntılarının kaldırılması gerektiğini dile getirdi (Halliday ve Siqque, 2014). Çıkıntılar hiçbir planlama yasasını ihlal etmemesine ve özel mülke konmuş olmasına rağmen bina yönetimi tarafından bir hafta içinde yerinden söküldü (Petty, 2016: 68).

Bu bağlamda en bilinen örneklerden biri, yine Londra'daki 'Camden Bankları'dır [*Camden Bench*]. Camden Belediye Meclisi'nin talebi üzerine *Factory Furniture* isimli bir firma tarafından tasarlanan banklar, üzerinde kaykay yapmayı ve uyumayı engelleme amacını taşıyor. Firma, web sitesinde tasarımını şöyle tanıtıyor: "[Tasarımımız] Özetle, diğer şeylerin yanı sıra, genellikle şehir merkezinde yer alan banklara bela olan anti-sosyal ve kriminal davranış biçimlerini ele almayı hedefliyordu. Bu sorunlar çoğunlukla kent sakinlerinin şikâyet etmesine ve Londra'nın bazı merkez bölgelerinde sokakta oturmak için kullanılan bankların kaldırılmasına yol açıyordu" (Factory Furniture, tarihsiz). Firmanın açıklamasında görüldüğü üzere, kamusal alandaki bir sorunu çözmeyi hedefleyen Camden Bankları güvenlik işlevi öncelenerek tasarlanmıştı.

Bu pratikler yalnızca Londra'da değil, başka yerlerde de ciddi şekilde gündem oluşturdu: Aynı yıl, Montreal'de Kanada'nın en ünlü kitapçılarından biri olan Archambault'un vitrininin önüne oturulmasını engellemek amacıyla koyduğu çıkıntılar bir tartışma yarattı. Bunlar yine ciddi bir sosyal medya tepkisi sonucunda kaldırıldı (Kelly 2014). Benzer bir örnek Türkiye'de de yaşandı. Ankara'da, Kızılay'ın en hareketli yerlerinden birinde bulunan Dost Kitabevi'nin önündeki banklar, 2014 yılında kaldırılıp yerine demir çitler yerleştirildi.³ Kent sakinlerinin uğrak buluşma ve oturma noktalarından biri olan banklar, tepki üzerine kısa sürede yerine kondu.

Kısacası, amacı ister evsizlerin uyumasını ister bir firmanın vitrininin önünün kapanmasını engellemek olsun, bu pratikler Londra'dan Montreal'e, Ankara'dan Los Angeles'a, Varberg'den Melbourne'e kadar giderek yaygınlaşıyor ve kentsel mekânın organizasyonunda ciddi bir yer tutmaya başlıyor.

Söz konusu uygulamalar kent sakinlerinin yanı sıra akademisyenlerin de ciddi ölçüde tepkisini topluyor. Dışlayıcı mimariyi eleştirel şekilde ele alan bir

literatürün doğum aşamasında olduğunu söylemek çok da yanlış olmaz. Ne var ki, bu yaklaşımın bazı olumlu yanlar da taşıdığını ileri süren yorumcular var. Örneğin, Karl de Fine Licht meseleyi etik boyutları üzerinden tartıştığı yazısında, sonuçcu [*consequentialist*] perspektiften yaklaşıldığında, ‘bazı’ uygulamaların işe yarar olduğunu savunuyor: Örneğin, de Fine Licht’e göre toplu taşıma kentte ağırlıklı olarak en yoksul gruplar tarafından kullanıldığı için otobüs duraklarında uyunmasını engelleyen uygulamaların insanların ‘güvensiz’ hissetmesine engel olduğunu dile getiriyor (de Fine Licht, 2017: 32).

Hem bu uygulamaları hayata geçiren belediyelerin/işletmelerin hem Camden Bankları’nı tasarlayan *Factory Furniture*’ın hem de de Fine Licht’in açıklamalarında ortak noktanın ‘güvenlik’ olduğu görülse de, Licht başta olmak üzere bu uygulamaları kısmen ya da tamamen savunanlar ‘güvenlik’ teriminden ne anladıklarını, güvenlik adı altında şehir merkezlerinden, banklardan uzak tutulmaya çalışılanların ‘güvenliği’nin niye bu tanıma dahil olmadığını açıkça dile getirmiyor. De Fine Licht, ‘koruma amaçlı mimari’yi [*defensive architecture*] reddetmek için normatif bir temel olmadığını, ampirik örneklerle bakarak savunulabilecek yanları olduğunu ileri sürdüğü makalesinde güvenliğin amacı ve kapsamını tartışmaktan ısrarla kaçınarak, bu uygulamaların belli durumlarda (örneğin kaykay yapanların güvenliği ile sağlığı düşünüldüğünde) yerinde olabileceğinin altını çiziyor. “Koruma amaçlı tasarımların daha şanssız olanlara yönelik ‘illaki’ bir aşağılama” içermediğini ileri süren yazar, hukuktaki ilkenin (‘Eylemi değil, kişiyi savun’) burada da geçerli olduğunu dile getiriyor: “Şayet insanların belli bir noktada uyumasını -evsiz olup olmadıklarından bağımsız olarak- sorunlu buluyorsak, o halde davranışa odaklanmalıyız, gruba değil” (de Fine Licht, 2017: 35).

Aktarılan örneklerde görüldüğü üzere ‘dışlayıcı mimari’ üzerindeki tartışmalar hem gündelik uygulamalarda hem de akademik camiada devam etmektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı, söz konusu uygulamaların savunusunda temel dayanak olan ‘güvenlik’ paradigmasını ele almak ve de Fine Licht başta olmak üzere pratiklerin savunanların ‘daraltılmış güvenlik’ tanımlarının, bu uygulamaların asli amacını hasır altı etmeye yönelik olduğunu vurgulamaktır. Ardından da bu yaklaşımın aslında kent içindeki sınıfsal çatışmanın bir tezahürü olduğunu göstererek meseleyi sermayenin birikimi ve dolaşımı açısından incelemektir.

Potansiyel Bir Suç Mahalli Olarak Kent

Jane Jacobs kente bakışı değiştiren klasik eserinde “Başarılı bir semtin en temel niteliği insanın sokakta tüm bu yabancılar arasında yürürken kendini emniyette

hissetmesidir” demişti (Jacobs, 2011: 50). Bu hissin nasıl tesis edileceğine ilişkin görüşler oldukça çeşitlidir. Baskın görüş, kentsel alanları olabildiğince güvenlik koridoru içerisine almanın; siteleri güvenli hale getirmek için etrafına çit çekmenin veyahut duvar örmenin, kapısına özel güvenlik görevlileri yerleştirmenin; mümkün olduğunca Mobese benzeri sistemlerle kenti gözetlemenin en iyi çare olduğunu ileri sürüyor. Oysaki Jacobs’ın işaret ettiği ve deneyimlerin gösterdiği üzere, bunlar kentsel alanı güvenli hale getirmek şöyle dursun, tam aksine bir sonuç yaratıyor: “Şehrin tehlikeli olmasının sorumluluğunu azınlıkların, yoksulların, serserilerin üstüne atmak bizi çözüme götürmez” (Jacobs, 2011: 51). Peki ne götürür? Kolluk güçleri mi? Daha fazla güvenlik, daha fazla denetim ve sonuçta daha fazla cezalandırma mı?

Kentsel alanların tasarlanmasında güvenliğin öncelikli hale gelmesi, hiç şüphesiz salt dışlayıcı mimariyle sınırlı değildir. Aslına bakılırsa bu kavramın ‘en parlak günleri’ni yaşadığını söyleyebiliriz. Mark Neocleous’un dile getirdiği üzere, “‘Güvenlik bilinci’ yeni hâkim ideoloji haline gelmiştir” (Neocleous, 2011: 15). Dolayısıyla güvenliğin ne olduğu sorusu çoğu zaman göz ardı edilerek veyahut sınırlı durumlar genelleştirilerek pratiklerin sonuçlarına odaklanılması sağlanmıştır. Güvenlik mantığı hemen her alana sirayet ederek, bir tür ‘güvenlik fetişizmi’ne dönüştürülerek öncelikli bir konum kazanmıştır.

Kentsel alanın güvenliği hususunda ilk adım doğal olarak en kolay yöntem olan yasalar eliyle atılmaktadır. Bugün iktidar, kentsel ve kamusal alanı düzenlemek için öncelikle yasal süreçlere başvurur. Çeşitli yasaklama ve sınırlamalar, asli hedefinin evsizler olduğu açıkça dillendirilmeden uygulamaya sokulmaktadır. Örneğin, Litvanya’nın başkenti olan Vilnius’ta belediye tarafından belirlenen otuz sekiz (38) kamusal mekânda içki içilmesi ve dilencilik yasaklanmıştır (Doherty vd., 2008: 302). Benzer şekilde, Slovenya’da 2006 yılında kamu düzenini ve huzurunu koruyan bir yasa kapsamında “bir başkasından saldırgan şekilde para ya da başka bir mal isteme” yani ‘ofansif’ tarzda dilencilik yasaklanırken, aynı zamanda “bu amaçla kullanılmayan ve başka insanlar için sorun teşkil edebilecek” mekânlarda uyumak da yasaklanmıştır (Doherty vd., 2008: 302). Benzer girişimler Amerika’da da görülmektedir. Don Mitchell’a göre 1980’lerin sonu ve 1990’ların başı itibarıyla yaşanan değişimler, mekânın zaman değil, bizzat yasa yoluyla ortadan kaldırıldığını göstermektedir (Mitchell, 1997: 305). Örneğin, Santa Cruz ve Phoneix’te kamusal alanlarda uyumak yasaklanmış; Atlanta’da aylıklık 1993’te suç ilan edilmiştir; yine aynı yıl çıkarılan bir yasayla Santa Cruz’da dilencilik -kişilerin fotoğraf ve parmak izi alınarak verilen bir-lisansa bağlanmıştır; Cincinnati’de 1995’te çıkan bir kararla sabah yedi ile dokuz arasında kaldırımlarda yatmak ya da uzanmak yasa dışı ilan edilmiştir (Mitchell, 1997: 305-6).⁴

Bu yasal düzenlemeler ilk bakışta salt ve doğrudan evsizleri hedef almıyormuş gibi görünse de, temel amacın onları kentsel alanlardan uzaklaştırmak olduğunu kavramak çok da zor değildir. Sonuç olarak, Avrupa'nın yedi ülkesinde evsizlerin çeşitli araçlar kullanılarak kamusal alandan dışlanmasını ele alan Doherty vd.'nin işaret ettiği üzere "(...) 'açık bir biçimde' evsizleri hedef alan bu yasa girişimleri başarısız olmuştur" (Doherty vd., 2008: 303).

Yasal değişiklikleri izleyen ikinci adımsa gözetlemenin önem kazanmasıdır; ardından genellikle çitleme gelir. Güvenlik mantığına göre kamusal alanın emniyet altında tutulması ve refahın tesis edilebilmesi için kentsel alanların otoritelerce gözetlenebilmesi gerekir. Bu en başta Mobese vb. sistemler aracılığıyla sağlanır. Gözetleme, Michel Foucault'nun 'panoptikon' kavramı etrafında yürüttüğü çalışmalardan bu yana bilindiği üzere, davranış ve tutumları şekillendirme kapasitesine sahiptir. "Şeffaf bir toplum düşü"nün (Foucault, 2007: 91) yansıması olan panoptik girişim, gözetleyen ile gözetlenen arasındaki ilişkinin asimetrik yapısından faydalanır: "Gözetleyen bir bakış ve bakışın ağırlığını üzerinde hisseden herkes, bakışı öyle içselleştirir ki, sonunda kendini gözetleme noktasına varır; böylece herkes kendi üzerinde ve kendine karşı bu gözetlemeyi işletecektir" (Foucault, 2007: 95). Gözetleme bu minvalde güvenliğin önemli bir aşamasıdır.

Gelgelelim gözetlenenler, kendilerinden beklenen tutum veyahut davranış değişikliklerini gerçekleştirmedikleri takdirde sonraki adım devreye girer: Çitleme. Mekânın kapatılması, sınırlarının çizilmesi ve böylelikle sınırları belirlenmiş bir alan içerisinde denetlemenin kolaylaşması güvenlik tertibatının bir başka önemli aşamasını oluşturur; ancak çitleme arkasından gelecek tedbirlerle birlikte anlamlıdır. Bir mekânın yalnızca sınırlarını belirgin hale getirmek, bu yaklaşıma göre güvenlik açısından yetersizdir. Dolayısıyla çitlemeyi, ister resmi kolluk kuvvetinin ister güvenlik görevlilerinin mekânın bir parçası haline gelmesi süreci izler. Böylelikle denetimin fiziksel yüzü daha görünür hale gelir; caydırıcılık eğilimi pekiştirilir.

Sonuç olarak ister yasal önlemler alınsın ister gözetleme sistematığı kurulsun ister bazı öğelerin kaldırılması yoluyla olsun, güvenlik tertibatının bütün amacı kentsel ve kamusal alanın kullanımına bir 'yön' vermektir. Bu noktada Foucault'nun Collégé de France derslerinden bir yardım almak yerinde olabilir.

Foucault, güvenlik sorununu üç biçim altında inceleyebileceğimize işaret eder. İlki 'yasa koymak', ikincisi 'disiplinci mekanizma' ve üçüncüsü de, 'güvenlik düzenekleri'dir. Foucault, yasa koymanın ve disiplinci mekanizmanın yukarıda da işaret etmeye çalıştığımız üzere, bazı noktalarda iktidarın amaçları bakımından

yetersiz kaldığını dile getirir.⁵ Ona göre güvenlik teknolojileri, yasal önlemler gibi sadece yasaklayarak çalışmaz ve disiplinci mekanizmalar gibi de sadece boş bir mekânda işlemez. Bu bakımdan ‘hareket kabiliyeti’ çok daha esnektir:

(...) disiplin bir mekânı inşa eder ve kendisine öğelerin hiyerarşik ve işlevsel dağılımı sorusunu sorar; güvenlik ise, dönüşebilir ve çok işlevli bir çerçevede düzenlemeleri gereken olası öğeler ve olaylar dizisinden hareketle bir ortamı [*milieu*] oluşturmaya çalışır (Foucault, 2013: 22).

Başka bir deyişle, güvenlik teknolojileri disiplin mekanizmalarına uygun bir mekânı inşa etmeye çalışmakla ilgilenmek yerine, mevcut ‘ortam’ı buna uygun olarak dönüştürür. Bunu yaparken de, açık bir biçimde yasaklama ya da sınırlama yoluna gitmez. Yani evsizlerin belli bir yerde uyumasını ya da barınmasını doğrudan yasaklamak ya da buna uygun müsaade etmeyen kamusal alanlar inşa etmek yerine, mevcut kentsel alana hem dokusunda hem de derinliğinde müdahale ederek, belli davranışları teşvik eder. Çivilenmiş bir alana oturmak yasak değildir; ancak konforlu olmadığı da açıktır.

Gelgelelim ‘güvenlik endüstrisi’nin araçlarını çoğaltıp yaygınlaştıran tüm bu girişimlere rağmen kentsel alanda güvenlik ‘bir türlü’ sağlanamamakta, mütemadiyen yeni önlem ve müdahale biçimlerinin peşine düşülmektedir. Dışlayıcı mimari de, bu güvenlik teknolojilerinin son halkası olarak belirlenmektedir. Ne var ki, bu önlemlere yakından bakıldığında, dışlayıcı mimari uygulamalarını savunanların güvenlikten temel olarak suçun engellemesi ve mülkiyet ile nizamın korunmasının ötesinde kamusal alanda belli davranış normlarına uyulmasını bekledikleri anlaşılmaktadır.

Ortamı ve bu ortamda sergilenecek performansları şekillendirmeye çalışan güvenlik teknolojileri bağlamında değerlendirildiğinde, ‘dışlayıcı mimari’ pratiklerinin ‘önleyici saldırı’ [*pre-emptive strike*] yaklaşımının bir uzantısı olduğu söylenebilir. Henüz savaş ya da muharebe alanı olmamış bir *ortamda* ortaya çıkabilecek potansiyel suçları engellemek üzere tasarlanan, yani sorun daha vuku bulmadan ortaya çıkış koşullarını yok etmeyi amaçlayan bu saldırı biçimi, kentsel alanı potansiyel bir suç mahalli olarak görür. Evsizler veyahut kaykay yapan gençler, ‘sükûneti bozmak’ta, ‘bir suça imza atmak üzere’dir.

Yani kamusal alana erişimi kısıtlamayı hedefleyen dışlayıcı pratikler, hedefine aldığı kişileri kentin birer sakini ya da parçası olarak görmez; onları potansiyel birer tehdit olarak değerlendirir. Bu bakımdan dışlayıcı mimari, kamusal alanı şekillendirmeye çalışırken aslında kimin ‘kamu’nun bir parçası sayılıp kimin sayılmadığını gözler önüne serer. Başka bir deyişle, dışlayıcı mimari aslında bir anlamda ‘savaş hukuku’nu kent meydanına taşır. Kimin dost kimin düşman

olduğuna dair önceden belirlenmiş bir yargıyı ve bu yargıyı inşa eden ideolojiyi tasarım yoluyla kente ‘serpiştirir.’ Bu noktada kimin kimden korunduğu sorusu ortaya çıkar:

Bu önemli bir noktadır; çünkü kamusal alanlara erişim ‘kamu’ adına sınırlandırılır; kamusal alanlar hasmane hale gelir ve belli gruplara karşı tahkim edilir; kamusal alanlar gitgide belli kimlik ve davranışlara kolaylık sağlayacak ve diğerlerini de disiplin altına alacak ya da uzaklaştıracak şekilde yapılandırılmaktadır. Dolayısıyla kamusal alanlar tahayyül edilmiş, idealleştirilmiş -suçtan korkan, evsizlerin tadını kaçırdığı ve dilenmeyi bir tehdit olarak algılayan- bir ‘kamu’ya göre inşa edilmektedir (Petty, 2016: 72).

Başka bir deyişle, yapısal koşulları daha baştan görme alanı dışında bırakan bir yaklaşımdır bu. Evsizlerin neden evsiz oldukları, neden potansiyel birer suçlu olarak algılandıkları veyahut güvenli şekilde kaykay yapmak için gerekli alanların neden çok az olduğu ve daha önemlisi kamusal alanı kimin, nasıl kullanmaya hakkı olduğu gibi sorular, bu yaklaşımda daha en baştan rafa kaldırılır. Güvenliğin neden mülkiyet ile nizamın korunmasından ibaret olduğu, söz konusu nizamın neyi ya da kimin güvenliğini esas aldığı gibi temel sorular görmezden gelinir.

Bu minvalde, dışlayıcı pratiklerin bazen faydalı olabileceğini düşünen de Fine Licht’in iddia ettiği üzere “davranışa odaklanılması” gerekiyor ise, bu güvenlik anlayışının davranıştan yalnızca kişiyi sorumlu tutması, durumu oluşturan yapısal koşulları tartışmaya açmaması bariz bir ‘körlük biçimi’ üretmektedir. Bireyi asli öge kabul eden tüketimci ideolojinin bir sonucu olan bu ‘körlük’, evsizlerin kamusal alandan uzaklaştırılmasının kendisinin bizzatı bir şiddet biçimi üretip üretmediğini veyahut güvenliği tesis etmenin alternatif yollarını tartışmayı reddeder.

Bu noktada bir kez daha Jacobs’tan yardım alabiliriz. Jacobs, kamusal huzurun kolluk güçlerinin yaygın dolaşımıyla da tesis edilemediğini gözler önüne serer; çünkü “Normal, kendiliğinden medeniyetin çöktüğü bir yerde medeniyeti korumaya milyon polis yetmez” (Jacobs, 2011: 52). Peki bu durumda kentsel ve kamusal huzur nasıl tesis edilebilir? Bunu sağlayacak olan fail kimdir? Jacobs’ın yanıtı açıktır: “Kamusal huzuru koruyan orada yaşayan halkın karmaşık, üstelik neredeyse bilinçsiz olan, gönüllü denetim ve standartlar ağıdır; üstelik bunu uygulayan da halkın ta kendisidir” (Jacobs 2011: 51).

O halde bunun sağlanması için yurttaşların kent içi alanlarda dolaşımını kolaylaştıran ve bu alanlara anında müdahaleyi mümkün kılan bir kentsel bilincin geliştirilmesi gerekir. Güvenlik işlevinin salt kolluk güçlerine havale

edilmesi ya da özelleştirilmesi söz konusu bilinci geriletmekten başka hiçbir işe yaramaz. Oysaki “Kişinin eyleme geçmesi için, sokağı sahiplenmesi ve yardıma ihtiyacı olursa yardım göreceğine inanması gerekir” (Jacobs 2011: 58). Ne var ki, eyleme geçmenin önkoşulu gözlemlenebilirliğe sahip olmaktır. Bu da kamusal alanı kolayca görmeyi olanaksızlaştıran yüksek katlı ve sık dikilmiş binalarla mümkün değildir. Aksine, kentsel alanı sürekli olarak görebilen gözler mobese başındakilerin değil, sakinlerinin gözleri olmalıdır.

Dahası, kentsel alanların belli saatlerden sonra adeta cezalandırılarak ‘insansız hale getirilmesi’, yani hareketten azade kılınması sorunu iyice katlar. Dolaşımın ve dolayısıyla insani temasın azalması, kentten karanlığa gömülmesi kamusal huzur açısından bir tedbir almayı sağlamak bir yana, suçun oluşması için potansiyel bir ortam yaratır. Bu bakımdan dışlayıcı mimari yoluyla kentsel alanı güvenli hale getirmek olanaksızdır. O halde ‘Bu pratikler neden bu kadar yaygınlaşıyor ve aslında neyi maskeliyor?’ sorusunu sormak gerekir.

Yukarıda değindiğimiz ‘bilinçli körlük’ün nedeni, bu soruyla doğrudan ilişkilidir. Öncelikli olarak bu pratikler, kimin kamunun parçası sayıldığına dair egemen ideolojinin tahkim edilmesiyle ilişkilidir. Başka bir deyişle, dışlayıcı mimari pratikleri, bünyesinde ‘makbul yurttaş’ın kim olduğuna, yani kamusal ve kentsel alanı kullanmanın kimin hakkı olduğuna dair ‘kendiliğinden’ bir yanıt taşır.

Bu bağlamda söz konusu bilinçli körlüğün ikinci nedeniyse güvenliğin metalaşmış olmasıdır. Neocleous’un işaret ettiği üzere, bu kavram “güvenliğin bir meta olarak üretimini ve dolayısıyla daha genel olarak güvenlik saldırısında sermayenin rolünü” (Neocleous 2011: 113) ifade etmek üzere kullanılır. Burada hemen bir uyarıda bulunmak gerekir: Güvenliğin metalaşmasını yalnızca devletin güvenlik rolünü yerine getirememesinin bir sonucu olarak düşünmek hata olur. Aksine, buradaki mesele, “güvenlik ile sermaye arasındaki ölümcül suç ortaklığını” analiz etmektir (Neocleous 2011: 114).

Güvenliğin metalaşması, en temelde güvenliğin tesis edilmesi için gereken araç gerecin ve buna bağlı olarak uygulamaların sermayeye yeni bir saha açmasını işaret eder. Örneğin dışlayıcı mimari çerçevesinde düşünüldüğünde ‘daha yaratıcı, daha estetik, daha az müdahale ederek daha çok denetim sağlayan’ yeni teknikler bulmak ve *Factory Furniture* örneğinde olduğu gibi, yalnızca tasarlamakla kalmayıp aynı zamanda ‘metayı’ meşrulaştıran bir söylem de inşa etmek bunun bir parçasıdır. Kentsel alanı evsizler için kullanışsız hale getirmenin kendisi yeni bir sermaye alanı olarak belirmektedir.

Güvenlik şirketleri güvenlik endüstrisine ‘sosyal kontrol’ ya da ‘gözetleme’den bir çıkarları olduğu için girmiyorlar. Endüstriye daha ziyade kâr etmek gibi

daha dünyevi bir amaçla giriyorlar. Güvenlik endüstrisi kâr etmek için güvenliği 'satmalıdır'. Güvenliği satmak için de öncelikle güvensizlikler üretmeye yardımcı olmalı. Böyle yaparak ulusal güvenlik devletin etrafında düzenlendiği temel mantığı tekrar etmiş olacaktır: Vatandaşların korkması gerektiği ve devletin onları güvenceye alması gerektiği. Herhangi bir endüstri gibi, güvenlik endüstrisi tüketicileri egemen özneler olarak değerlendirir – müşteri kraldır. Fakat eşzamanlı olarak onları korku dolu ve güvensizler olarak da çağırır. Böyle yaparak daha da geniş bir güvensizlik kültürünün üretilmesinde anahtar rol oynar (Neocleous 2011: 129).

Söz konusu kültür, söylemsel açıdan son derece ikna edici olduğu için gerçek bir işlevi olmasa bile güvenlik adı altındaki uygulamaların kolaylıkla benimsenmesini sağlar: "(...) güvenlik endüstrisi güven(siz)likle bağlantılı duyguları metaların tüketime döndürmeyi amaçlar. Böylece, korku ve güvensizliğe tümüyle metalaşmış biçimlerde bir 'çözüm' sunar" (Neocleous 2011: 129). Bu çözüm kameralar, çitleme araçları ve özel güvenlik görevlileriyle başlayıp dışlayıcı mimari uygulamalarına kadar uzanır. Hiç şüphesiz, 'güvenlik fetişizmi'nin bu ürünlerle doğrudan bir ilişkisi vardır; çünkü Karl Marx'ın açıklıkla gösterdiği üzere, meta fetişizmi ile meta üretimi arasında ayrılmaz bir bağ vardır. Gelgelelim, bu fetişizme yol açan şey veyahut "metanın mistik karakteri onun kullanım değerinden kaynaklanmaz" (Marx, 2011: 81).

İşte, bu noktada başka bir hususun daha altını çizmek gerekir. Gözetlemenin kentsel alanda vazgeçilmez bir öğe haline getirilmesi, özel güvenlik şirketlerinin sayısının günden güne artması ve dışlayıcı mimari örneklerinin yaygınlaşması, yalnızca sermaye sahiplerine yeni bir birikim sahası yaratmakla sınırlı değildir; bunun ötesinde, söz konusu müdahaleler aracılığıyla bir güvenlik kültürü yaratmanın ve buna bağlı olarak neoliberal mantığı kentsel alanda yerleşikleştirilmenin de bir yoludur. Güvenlik fetişizmi, söz konusu metalarla birlikte bir de 'ideoloji' üretir. Dolayısıyla yapılması gereken, bu pratikleri sermaye birikimi ve dolaşımıyla ilişkisi çerçevesinde bu ideoloji bağlamında çözümlemektir.

Kentsel Rekabet ve Sermaye

Kentsel mekânlar, yığınsal üretim ve tüketimin gerçekleşmesi itibarıyla sınıf ilişkilerinin izdüşümlerinden müteşekkil yapılardır. Harvey'in "tarihi-coğrafi materyalizm" (Harvey, 2008a: 30-31) olarak kavramsallaştırdığı yaklaşım bağlamında düşünüldüğünde, kent mekânlarının ölçeğinin –uluslararası ve yerel niteliklerine göre farklılaşmasına karşın– sermaye birikim stratejileri ve sınıf mücadeleleri tarafından belirlendiği görülecektir. Mekânsal düzenlemelere sosyo-iktisadi bir karakter kazandıran öğe, kent mekânının üzerinde yükseldiği

coğrafi konumun yanı sıra ekonomik ve siyasal ilişkilerdeki konumdur. Bu anlamda kentsel mekânlar, çok sayıda toplumsal ilişkinin kesişim alanı olarak hem edilgen hem de etkindir.

Henri Lefebvre'in mekânın hem bir çıktı olarak 'ürün' hem de sınıfsal-toplumsal ilişkilere yön vermesi anlamında 'üretici' özelliğe sahip olduğu tezi bu açıdan önemli bir başlangıç noktası sunar (Gottdiener, 2001). Kent mekânlarını oluşturan organizasyonel yapıları, otoyol ve köprüler, hastaneler ve okullar, alışveriş merkezleri ve sosyal kompleksler, bankalar ve finans merkezleri, nüfusun ve sermayenin dolaşım alanları olduğu kadar, nüfusun ve sermayenin yeniden üretildiği, toplumsal ve bedensel süreçlerin yeniden düzenlendiği, siyasal ve yönetsel düzeneklerin yeniden tasarlandığı 'nexus'lardır.

Kapitalist 'nexus'lar olarak kentlerde mekânın örgütlenişi ile sermayenin örgütlenişi arasında dolaysız bir ilişki vardır. Bu bağlamda sermaye birikim süreçleri ile emek gücünün biyolojik ve ideolojik yeniden üretimindeki rollerinden hareketle kentleri iki aşamada incelemek mümkündür. Lefebvre, *Survival of Capitalism*'de, Marx'ın *Kapital*'i yazdığı süreden bugüne sermayenin mekânları denetleyerek ve kontrol ederek büyümesini gerçekleştirdiğinden bahseder (Lefebvre, 1976). Mekân üzerinde kurulan hâkimiyet, sermaye için metaların üretimi dışında 'mekânların' da 'metalaştırılmasının' önünü açar. Kapitalizmin siyasal yönelimi, varlığının da devam koşulu olan, 'artı sermayenin üretilmesi ve soğurulması için sürekli kârlı alanlar' bulmaktır. Harvey ise benzer bir açıya dikkat çektikten sonra bir çelişkinin varlığından bahseder. Kapitalizmin siyasal biçimi, "Faustçu çelişki"nin (Marx, 2011: 574) varlığına yol açmaktadır: "Kapitalistin kapitalist olarak kalması için artık değer bir kısmı daha fazla artık değer elde etmek uğruna yatırım olarak kullanılmalıdır" (Harvey 2012: 5). Bu minvalde sermayenin asli eğilimi, artık ürünün soğurulmasını hedefler. Dolayısıyla kentleşme, sermayenin yeniden üretildiği ve bunun garanti altına alındığı soğurulma mekânlarının inşâ sürecidir de.

Ne var ki, bunun gerçekleşebilmesi için üretim ve bölüşüm ilişkilerini içeren yeniden üretim şemasının tutarlı olması gerekir; çünkü,

Kentleşme, artık-ürünün bir yerden diğerine götürülmesine dayandığından kapitalizmin gelişmesi ile kentleşme arasında çok yakın bir bağ olduğu açıktır. Kapitalistlerin artık-değer elde etmek için artık-ürün üretmeleri gerekir; bu artık ürün de daha fazla artık değer üretmek için yatırıma çevrilebilmelidir. Sürekli olarak yeniden yatırım yapılması sonucu, artık-üretim tarihine, dolayısıyla sermaye birikiminin tarihine bağlı olan mantıksal eğriler (para, ürün ve nüfus), kapitalizmin çerçevesinde kentleşmenin izlediği büyüme yoluna paralel olarak ilerler (Harvey, 2008b: 182).

Söz konusu perspektife göre, sermayenin siyasal ve yönetsel organizasyonu ile kentsel mekânların örgütlenişi eşzamanlı ilerlemektedir. Kapitalist endüstri ürünlerinin ve hizmet sektörünün üretildiği ve tüketildiği kent mekânları, menkul ve gayrimenkul piyasaların ihtiyaçlarına göre de şekillenmektedir. Örneğin bir büyük alışveriş merkezinin açılması, şehir içi ulaşım seferlerinin düzenlenmesinden, çevredeki konut ve arsa fiyatlarındaki spekülasyona dek çok sayıda alanda dalgalanmaya yol açar. Harvey'in ifadesiyle, kentselliğin toplumsal bir biçim olarak sürdürülebilmesi için bir 'mekân ekonomisi' yaratılmaktadır (Harvey, 2003: 216). Böylelikle hem kullanım değeri hem de mübadele değeri taşıyan malların sermayenin dolaşımında yer aldığı değerlendirilen alanları da inşa edilebilir.

Sermayenin kent mekânları üzerinden örgütlenişinin diğer bir boyutu nüfusun düzenlenmesidir. Kentsel mekânların organizasyonundaki en önemli sorunsallardan bir tanesi, ölçektir. Belirli bir ölçekte belirli bir nüfusun idamesi, gelir dağılımı, kamu hizmetlerinden yararlanma, konut sorunu, kaynaklara erişim, fiyat politikaları gibi pek çok karar alma sürecini barındırmaktadır. Bu anlamda kentler, hem üretimin hem de 'kolektif tüketimin' mekanlarıdır. Her iki açıdan nüfus hareketliliğinin yaşandığı kentlerde, anılan süreçleri belirleyen faktörlerden bir tanesi 'yakınlık'tır.

Sermayenin mekânsallaşmasında yakınlık faktörü, nüfusun düzenlenişini de etkilemektedir. Üretim ve ticaret amacıyla sermayenin yer (konum) tercihleri, merkezi ve yerel yönetimlerin kamu kaynaklarının dağıtımına ilişkin kararlarında belirleyicidir. Bu da kaynakları yönetmeye ve onlara erişmeye çalışan sınıflar üzerinde bazı sonuçlar doğurmaktadır.⁶ Örneğin, üretim mekanlarını kent dışına çıkarmak kent içinde işsizliği doğurmakta, lüks konut stoku için değerli toprak arayışı, kentsel dönüşüm projelerini tetikleyerek barınma ve kira sorununa yol açmaktadır. Buna mutenalaştırma süreçleri de eklendiğinde dışlayıcı mimari pratiklerinin 'yakınlık' ölçütünü sermaye lehine dönüştüren bir müdahale aracı olduğu söylenebilir.

Sermayenin örgütleniş şiddeti, bu bakımdan kentlerdeki eşitsizliğin artışının en önemli nedenlerinden biridir. Bu şiddetin günden güne tırmanmasının nedeni, şüphesiz sermayenin iç çelişkilerini mekâna aktararak çözmenin yollarını bulması ve bu doğrultuda mekânları da metalaştırmaya başlamasıdır (Lefebvre, 1976: 20-21). Eksik tüketim ya da aşırı birikim krizlerini aşmak amacıyla kentsel mekânların üretim/tüketim/yatırım/harcama kalemleri üzerinden organizasyonu son derece fonksiyoneldir. Bu bakımdan kent, sermayenin gözünde söz konusu birikim sürecindeki tıkanıklıklarla krizleri kısa ve orta vadede aşma vaadi sunmaktadır.

Bu stratejinin başarıya ulaşması, temelde emek gücünün yeniden üretimine ve disiplinine bağlı bir perspektifle mümkündür. Nüfusun hem üretim süreçlerinde hem de tüketim süreçlerinde kolektif varlık gösterebilmesi, asgari de olsa ücret seviyesi, minimum düzeyde de olsa sosyal güvenlik kapsamına alınması ve kültürel kodlarla kent dokusu içinde 'hemşeri' olarak yer almasına bağlıdır. Kentsel mekânlardaki üretim-tüketim diziliminin sağlanması için biyolojik ve ideolojik yeniden üretim mekanizmalarının işlerliği kritiktir. Mekânın kapitalist tasarımı yapısal faktörler nedeniyle bozulmaya başladığında –Castells'in ifadesiyle– kentsel sistem, "monopolville" ("tekelci kent") olarak adlandırılan standartlaştırılmış görünüm almaya başlar: Sermayenin mekân üzerindeki yoğunlaşmasının ve yayılmasının garantisini sağlamak amacıyla iktidar aygıtları tarafından kapitalist disiplin artar, koruyucu mekanizmalar kalkar ve kentsel yaşamın ritmi sermaye tarafından belirlenmeye başlar (Castells, 1997: 50). Bu açıdan kent mekânlarında işçiler ve yoksullar üzerindeki tektipleştirme ve baskı pratiklerinin özünde disiplin ve denetim olduğu açıktır.

Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*'nda 'insan birikimi' ile 'sermaye birikiminin' birbirinden ayırlamaz olduğunu ifade etmişti (Foucault, 1995: 157). Her iki anlamda 'birikim' senkronizasyonunun kusursuzluğu, 'birikim stratejisi olarak' beden bütünselliğinin sağlanması ve kentsel mekânlarda mutlak denetim-disiplinin birlikteliğiyle mümkündür. Kentlerde nüfus ölçeğinin sınıfsal ve niceliksel olarak çeşitlenmesi ve genişlemesi, belirli nesnelere ve ilişkiler üzerindeki tahakkümü (yönetimi) zorunlu kılmaktadır.⁷ Bu bağlamda, 'güvenlik toplumu' doğrudan risklerin hesaplanmasına ve gerektiğinde risklerin yönetilmesine dayalı iktidar tipi olarak, kentsel mekânlarda düzenleme kipinin diğer bir ifadesi olarak belirginleşmektedir.

Sermayenin mekânsal şiddeti, sınıfsal farkları ve ayrımları daha belirgin hale getirmektedir. Yeni değerlendirme alanlarını keşfetmek, oluşturmak ve yeri geldiğinde 'icat etmek' için kent mekânındaki hareketi, kent sakinlerinin yaşam alanlarının zorunlu olarak dönüşümüne yol açar. Sadece mutenalaştırma değil, güvenleştirmeye ve güvenliğin metalaştırılması bağlamında da düşünüldüğünde 'kolektif tüketimin' 'ideal' öznesi giderek toplumun belli bir kesimi olmaya başlar. Kent merkezine ulaşımın ve merkezde sadece 'dolaşmanın' bile maliyeti giderek artarken, kentsel alanı sermaye lehine düzenleyen pratiklerin bedeli de toplumun en alt kesimlerine yüklenir. Örneğin, üzerinde uzun süreli zaman geçirilmesine müsaade edilmeyen bankalar ve oturma alanları, kent sakinlerini ister istemez dolaşmanın veyahut oturma ücretsizmiş gibi görüldüğü alışveriş merkezi benzeri tüketim alanlarına girmeye yönelir. Bu, en basit haliyle 'boş zamanları değerlendirme kurumları'nın tüketimle özdeşleştirilmesine yol açar. Kolektif tüketimi dolaylı olarak arttırmaya yönelik dışlayıcı mimari uygulamaları

yalnızca bununla sınırlı değildir. Benzer şekilde, kamusal alanlarda zaman geçirilebilecek ücretsiz alanların, çeşmelerin veyahut kamusal tuvaletlerin kaldırılması, kent sakinlerini özel işletmelere yöneltilmektedir. Örneğin, Ankara ya da Kanada'daki uygulamaları anımsarsak, biriyle buluşmak için oturup beklenebilecek uzamların çivilenmesi ya da çitlerle donatılması, ister istemez onları ilgili işletmenin içinde dolaşmaya itmektir. Bu anlamda dışlayıcı mimari pratikleri, yalnızca kentsel alanda sınıfsal eşitsizliği arttıran bir araç olmakla kalmaz, aynı zamanda neoliberalizmin 'homo economicus' yaratma çabasının bir parçası olarak 'kent sakini'ni 'müşteri'ye dönüştüren sürecin de bir parçası olur.

Hiç şüphesiz, bu süreç yalnızca ilgili alanlarda 'müşteri' olabilecek ekonomik kaynaklara sahip olanlara hitap etmektedir. Peki, bu kaynaklara sahip olmayanlar ne olacaktır? Yanıt açıktır: Bilhassa yoksullar ve işsizler kentsel mekânlardan dışlanacaktır. Sermaye yerleşirken ve yeniden-yerleşirken, 'müşteri' veyahut 'tüketici' olma potansiyeli düşük olanları yersizleştirmektedir. Sermayenin ve emek gücünün yeniden üretim mekânlarında her gün yaşanan sınıfsal mücadelenin temel araçlarından birisinin dışlayıcı mimari pratikleri olması bu anlamda tesadüf değildir. Yukarıda da belirttiğimiz üzere, dışlayıcı mimari pratiklerinin sınıf savaşımı bağlamında 'önleyici saldırı' karakteri buradan kaynaklanmaktadır. Söz konusu pratikler, yalnızca mekânları mukimler için tüketim sahalarına, mukimleri de müşteriye dönüştürmekle kalmaz; aynı zamanda 'yakınlık' ölçütünü sermaye lehine şekillendirir. Dolayısıyla mutenalaştırma projeleri, Haussmann benzeri militerleşmiş kentsel tasarımları andırırçasına sermayenin manevra alanını genişletirken, işçileri, yoksulları, evsizleri hem özel hem de kamusal hizmetlere erişimleri açısından sınırlandırır.

'Dışlayıcı mimari', özellikle evsiz yoksulları sermayenin 'ideal' kentsel kompozisyonundan itmeye yararken, potansiyel suçlu olarak görülenlere karşı kriminolojik bariyer işlevi görür. Söz konusu ikili işlev, kentsel alanları tüketim odaklı 'estetik' mekânlara dönüştürme amacı da taşımaktadır. Kolektif üretim dışında kolektif tüketimin de metalaşmasıyla birlikte, kent alanları, sosyal güvenlik kapsamına girebilecek, vergi ödeyebilecek, emek gücü piyasasına eklenilebilecek ve tüketim gerçekleştirilecek mukim profiline ihtiyaç duymaktadır.

Kent ölçeğindeki sınıfsal rafinasyonun sağlanmasında kullanılan 'dışlayıcı mimari', bir yönetim enstrümanı olarak 'kentsel tecrit'in asli araçlarından biri haline gelmektedir. Sermaye açısından emek gücü piyasasına eklenemeyecek ve tüketim süreçlerinde yer alamayacak kişilerin kentsel mekânlardan tecrit edilmesi, görünmez hale getirilmesi tercih edilir. Kişiyi yalnızlaştırarak

iradesinin kırılması ve dış dünyadan soyutlayarak bedeni üzerindeki tahakküm uygulamaları, kentsel tecridin öğelerindendir. Bu bakımdan dışlayıcı mimari pratikleri, kamusal alanlarda 'kentsel hayalet'lerin üretilmesinde ciddi bir rol oynamaktadır. Bu pratikler, yalnızca ortak kullanım alanlarından uzaklaştırılan evsiz yoksulların kent haklarını ellerinden almakla kalmaz; aynı zamanda 'kamu düzeninin sağlanması' veya 'çevre düzenlemesi' gibi gerekçelendirmelerle istimlâk, kentsel dönüşüm, mutenalaştırma projeleri kapsamında makbul yurttaşın/mukimin kim olduğuna da karar verir.

Dışlayıcı mimari, açıkça görüldüğü üzere sermayenin kent üzerindeki örgütleniş şiddetiyle doğru orantılı olarak sınıfsal asimetrinin artışına yol açmaktadır. Ne var ki, sermaye mantığıyla örgütlenen iktidar mekanizmalarının bu asimetriyi kaldırmak yerine asimetrinin bir tarafını berhava etme eğilimleri yaygındır: 'Yoksullukla değil, yoksullarla mücadele' olarak nitelendirilebileceğimiz bu aşamada, dışlayıcı mimari kentsel mekânlarda bir yönetim aracı formuna bürünmektedir. Sermayenin yeniden-üretim, değerlendirme ve sömürü dizilimini bozma ihtimali taşıyan 'yersizlerin' kent mekanlarındaki entropik hareketliliğinin önlenmesi ve ortak kullanım alanlarından dışlanması, güvenlik endüstrisinin mekâna dair sunduğu bir 'çözüm'dür.

Güvenliğin tesis edilmesi adı altında gerçekleştirilen bu düzenlemelerin yalnızca kentsel eşitsizliği maskeleyen veyahut sınıfsal çatışmaları yatıştırma amacı taşımadığını not etmek gerekir. Bunlar aynı zamanda 'kentsel rekabet'teki konumu güçlendirme ve sermaye birikimini hızlandırma amacına da hizmet etmektedir. Harvey'nin ifade ettiği üzere, "kapitalistler arası rekabet ve sınıf mücadelesi, avantajlı yerlerin hâkimiyeti için mekânsal rekabeti tetikler" (Harvey, 2016: 39). Dolayısıyla bu güvenlik kültürü, iki bakımdan sermaye birikimiyle yakından ilişkilidir: Birincisi, kent içinde yer alan sermaye sahipleri arasındaki mücadeleden; ikincisiyse kentler arasındaki, yani kenti sermaye için 'çekim merkezi' haline getirmeye çalışan daha makro bir mücadeleden bağımsız olarak değerlendirilemez. Kentin tamamının ya da belli bir bölgesinin bu uygulamalar sayesinde 'daha güvenli' olduğu illüzyonunun yaratılması, sermaye için mekânın 'pürüzsüz' şekilde örgütlenebileceği imasını taşıyan bir açık çektir.

Doğal olarak burada akla gelen ilk soru, sermaye sahipleri arasındaki rekabetin parçası olmayan devletin neden bu rekabetle ilişkilendirildiğidir. Hiç şüphe yok ki, Foucault'nun açıkça gösterdiği üzere neoliberal devlet, rekabetteki güçler üzerinde bir denetçi değil, bizzat bu rekabetin bir parçasıdır. Kentsel düzenlemelerde "rantı, tüccar kârını, devlet güçlerini, işlevlerini ve yapıyı çevre üretimini sermaye birikiminin hizmetine koşan ve onun egemen mantığına

boyun eğdiren” (Harvey, 2016: 49) yaklaşım, sermaye birikiminin potansiyel düşmanı olan her türden ögenin yerleşim yoluyla güç kazanmasına engel olur. Potansiyel olarak kâr edilebilecek bir manzaranın, sermaye birikimine ‘katkısı olmayan’ evsizler ya da kent yoksulları tarafından ‘işgal edilmesi’ sermayenin talep ettiği akışkanlığı baltalar. Oysaki kentsel peyzajın akışkan olması tercih edilir; kalıcı olmasına müsaade edilen öğeler, ancak sermaye birikimine katkısı olacağı varsayılan ya da öngörülen öğelerdir.

Dahası, kentler arası rekabet burada yeni bir boyuta ulaşır. Sermayenin küreselleşmesi ve buna bağlı olarak mekân seçeneklerinin artması, doğal olarak yeni bir mücadelenin doğmasına yol açmıştır. Sermayenin uzun erimli ikametgâhı olmak için verilen yarış, yalnızca sermayeye yasal açıdan kolaylıklar sunmakla; şehrin üretime ve bu üretimin arkasındaki işgücünün yaşayış biçimine uygun bir hale getirilmesiyle; altyapı yatırımlarının kent sakini yerine sermayenin çıkarlarına göre şekillenmesiyle sınırlı değildir. Kenti bir ‘girişimci yatağı’ olarak inşa etme ve sunma çabası, yarışın bir sonraki aşamasında dolaşımın pürüzsüzlüğü vaadiyle kentsel organizasyonu dönüştürmeyi gerektirir. Bu zaman zaman, kent sakinleri açısından öncelik taşıyan sosyal refaha yönelik altyapı yatırımlarının azaltılması veyahut bu yatırımlardan tümünden vazgeçilmesi manasına gelebilir; çünkü böylesi bir pürüzsüzlük vaadi, mukimlerin değil, sermayenin dolaşımını önceler. Dolayısıyla böylesi bir girişimin sonucu, kentsel dinamikleri istikrarsızlaştırma riski taşır.

Sonuç

Dünyanın dört bir yanında giderek yaygınlaşan dışlayıcı mimari pratikleri, güvenlik maskesi altında sermayenin dolaşımını kolaylaştırmayı hedefleyen bir çabaya işaret eder. Kenti yasalarla, kolluk kuvvetleriyle, kameralarla ve özel güvenlik görevlileriyle ‘emniyet altında’ tutamayan iktidar, sorunları daha ortaya çıkmadan yok etmeyi hedefleyen dışlayıcı mimari pratikleriyle artık ‘şimdi ve burada’yı değil, ‘geleceği fethetme’ye çalışmaktadır. Ne var ki, bu uygulamaların güvenlik açısından hiçbir faydası olmadığı ve burada savunulan güvenlik anlayışının kamunun belli bir kısmını açıkça dışladığı farklı deneyimlerle görülmesine rağmen, bu denli yaygınlaşmaları başka bir amaca hizmet ettiklerini düşündürmektedir: Dışlayıcı mimari uygulamaları, sermayenin ve -güvenlik kültürüyle el ele giden- tüketim kültürünün ihtiyacı olan ‘evcilleştirilmiş bir kamusal alan’ yaratma çabasının bir sonucudur.

Dışlayıcı mimari pratikleri bağlamında değinilmesi gereken ikinci ve önemli sonuç ise şudur: Kimlerin kamusal alanı kullanmaya hakkı olduğuna dair yapılan ayırım, aslında neoliberal ideolojinin ‘homo oeconomicus’ yaratma tasarısı

bağlamında değerlendirilmelidir; çünkü ayırım çizgisi, doğrudan doğruya 'tüketici olarak yurttaş'ı inşa etme çabasının bir parçasıdır. Dışlama ilkesinin sermaye tarafından belirlenmesi, çizginin içinde kalan mukimleri 'tüketici olarak kent'in kullanıcısı'na dönüştürürken, dışında kalanları da 'hayalet mukim'lere ya da 'kentsel hayalet'lere dönüştürmektedir.

Her baskı pratiğinin cezalandırma işlevi dışında yönetsel bir işlev de taşıdığını göz önünde bulundurursak, dışlayıcı mimari pratikleri, kamu düzeni olgusunun sınıfsal karakterini açığa vuran bir yönetme stratejisidir. Gelgelelim bu strateji, 'yönetimsel' bir nitelik taşımaktadır; üretim ve tüketim departmanlarında yer alamayacak 'sakıncalılar ordusunun' potansiyel risklerini hesaplayarak yine potansiyel kriz momentlerinin idare ve sevkini amaçlar. Sermaye rejiminin ontolojik bir sonucu olan yoksulluk ve evsizliği, potansiyel suçlular olarak görülen 'kentsel hayalet'leri kamusal mekânlardan uzak tutarak 'ideal kent', 'ideal yaşam alanları' oluşturma ajandası bulunmaktadır. Stereotip makbul tüketicilerin 'kusursuz yaşamı' için tüm kusurların temizlenmesi gerekmektedir. Bu açıdan bakılınca, dışlayıcı mimari uygulamalarının kentsel alanı sermaye için 'pürüzsüz' hale getirirken, fiziksel mekânı 'pürüzlerle' donatmasındaki ironi, ancak sermaye mantığının bir ürünü olabilirdi.

Son Notlar

¹ Bir noktaya daha en baştan işaret etmek istiyoruz: Bu makale boyunca 'kamusal alan' derken M. Carmona vd.'nin 'sözde kamusal alanlar' [*quasi-public spaces*] dediği alanları da kastediyoruz. Bu araştırmacılara göre sözde kamusal alanlar, "yasal açıdan özel olmasına rağmen, üniversite kampüsleri, spor alanları, restoranlar, sinemalar, alışveriş merkezleri gibi aynı zamanda kamusal alanın parçası olan" alanlardır. "Bu kategori aynı zamanda yaygın şekilde 'özeleştirilmiş' (...) diye tanımlanan kamusal alanları da içerir." (Carmona vd. 2003: 111). Dolayısıyla, kentsel ya da kamusal alan derken kavramları en geniş anlamıyla kullandığımızı ve ikisi arasında keskin bir ayırım yapmadığımızı belirtelim.

² Örnekler için şu sayfaya bakabilirsiniz: <https://interestingengineering.com/15-examples-anti-homeless-hostile-architecture-that-you-probably-never-noticed-before>.

³ Görsel için şu sayfaya bakabilirsiniz: <https://pbs.twimg.com/media/Bp4IE89IcA-AhdTv.jpg>

⁴ Mitchell, Mayıs 1993'te Atlanta'da dilencilik, aylıklık vb. gerekçelerle göz altına alınan kişi sayısının en az 226 olduğunu not ediyor.

⁵ Burada bir uyarıda bulunmak gerekir. Foucault'ya göre yasanın, disiplinin veyahut

güvenliğin çağı denebilecek tarihsel dönemler yoktur. Bunlar birlikte işler; ancak yöntemlerden biri, sunduğu imkânlar ve fırsatlarla diğerlerinden daha baskın hale gelebilir. Zaten “Güvenlik, kendisine ait olan mekanizmalara bir de eski yasa ve disiplin kalıplarını ekleyerek bunları işletmenin bir biçimidir” (Foucault, 2013: 11).

⁶ Harvey yakınlık faktörünü değerlendirirken Birleşik Devletlerden Baltimore örneğini vermekte, sermayenin mekân üzerindeki hareketlenişine bağlı olarak işsizliğin ve yoksulluğun artışına dikkat çekmektedir (Harvey, 2008a: 171-190).

⁷ Foucault’nun tahakkümünün kentsel mekanlarda yönetim olgusuna karşılık geldiğini düşünebiliriz. Çünkü yönetme, toplumsal alanda belirli nesnelere ve ilişkilerin doğru düzenlenmesiyle ilgilidir (Foucault, 1994: 444).

Kaynakça

Carmona M vd. (2003). *Public Places, Urban Spaces*. Oxford: Architectural Press.

Castells M (1997). *Kent, Sınıf, İktidar*. Çev. A Erendil, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınevi.

de Fine Licht K (2017). Hostile Urban Architecture: A Critical Discussion of the Seemingly Offensive Art of Keeping People Away. *Etikk i praksis. Nord J. Appl. Ethics*, 2007:27-44.

Doherty J vd. (2008). Homelessness and Exclusion: Regulating Public Space in European Cities. *Surveillance & Society*, 5 (3): 290-314.

Factory Furniture (tarihsiz), Great Queen Street, Camden. <https://www.factoryfurniture.co.uk/projects/great-queen-street-camden>. Son erişim tarihi: 17 Aralık 2019.

Foucault M (1994). Governmentality. İçinde, P Turner ve P Hamilton (der), *Citizenship: Critical Concepts*. Londra: Routledge.

Foucault M (1995). *Dicipline and Punish: The Birth of the Prison*. Çev. A. Sheridan, New York: Vintage Books.

Foucault M (2007). *İktidarın Gözü*. Çev. I Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault M (2013). *Güvenlik, Toprak, Nüfus*. Çev. F Taylan, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Gottdiener M (2001). Mekân Kuramı Üzerine Tartışma: Kentsel Praksise Doğru. Çev. H Çağatay Keskinok, *Praksis*, 2: 248-269.

Halliday J ve Siddique H (2014). Boris Johnson calls for removal of anti-homeless spikes. <https://www.theguardian.com/society/2014/jun/09/boris-johnson-calls-removal-anti-homeless-spikes>. Son erişim tarihi: 17 Aralık 2019.

- Harvey D (2003). *Sosyal Adalet ve Şehir*. Çev. M Morali, İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey D (2008a). *Umut Mekânları*. Çev. Z Gambetti, İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey D (2008b). Kapitalist Kent. Çev. E Kılıç, *New Left Review: Türkiye*: 181-202.
- Harvey D (2012). *Rebel Cities: From the Right to the City to the Urban Revolution*. Londra: Verso.
- Harvey D (2016). *Kent Deneyimi*. Çev. E Soğancılar, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Jacobs J (2011). *Büyük Amerikan Şehirlerinin Yaşamı ve Ölümü*. Çev. B O Doğan, İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Kelly A (2014). 'Homeless Spikes' removed after controversy in Montreal. <https://globalnews.ca/news/1385630/homeless-spikes-removed-after-controversy-in-montreal/>. Son erişim tarihi: 17 Aralık 2019.
- Lefebvre H (1976). *Survival of Capitalism*. Çev. D Smith, Londra: Allison and Bubsy.
- Marx K (2011). *Kapital Cilt I*. Çev. M Selik ve N Satılğan, İstanbul: Yordam Kitap.
- Mitchell D (1997). The Annihilation of Space by Law: The Roots and Implications of Anti-Homeless Laws in the United States. *Antipode*, 29 (3): 303-335.
- Neocleous M (2011). *Güvenlik, Şiddet ve Savaş*. Çev. G Çorbacıoğlu ve E Embel, Ankara: Dipnot Yayınları.
- Petty J (2016). The London Spikes Controversy: Homelessness, Urban Securitisation and the Question of 'Hostile Architecture'. *International Journal for Crime, Justice and Social Democracy*, 5 (1): 67-81.